

recenzije i prikazi

Valentin Pozaić /ur./

EKOLOGIJA

Znanstveno–etičko–teološki upiti i obzori

Centar za bioetiku; Filozofsko–teološki institut
DI, Zagreb, 2004, 304 str.

Ovo je drugo prošireno – dopunjeno i izmijenjeno izdanje knjige koja je pod istim tiskana 1991. godine u izdanju Filozofsko–teološkog instituta DI u Zagrebu na 179 stranica. U njemu je, osim predgovora prvom izdanju, kratki predgovor drugom izdanju, te nekoliko novih suradnika (Josip i Marina Margaletić, Đurđica Fučkan, Ranko Sladojević i Tihana Belužić) s novim prilogima. Tako je postignuta značajnija tematska inovacija zbornika, koji poprima novu zaokruženu cjelinu.

U knjizi su, osim kratkih biografskih podataka o autori/ca/ma sljedeći prilozi: Milan Meštrov, Ekologija – zaštita okoliša. Sadržaj i domet; Josip i Marina Margaletić, Stablnost šumskih ekosustava – zalag budućim generacijama; Đurđica Fučkan, Pojam održivog razvoja u ekologiji; Ranko Sladojević, Oglad o ekofiliji; Ivan Koprek, Eko–etika u procesima globalizacije; Pero Vidović, Svijet – čovjekov dom i Božji hram. Ekologija na početku Biblije; Valentin Pozaić, Ekologija u teologiji. Dominium Terrae – Amor Terrae; Stjepan Baloban, Suodgovornost za zaštitu čovjekove okoline; Marijan Biškup, Ekološki problemi u dokumentima crkvenog učiteljstva; Paula Durbešić, Zaštita prirode i okoliša. Pothvati i nade; Tihana Belužić, Konferencije Ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju – od Stockholma preko Rija do Johannesburga.

U dodatku knjizi je poruka pape Ivana Pavla II za Svjetski dan mira 1990. godine pod naslovom »Mir s Bogom Stvoriteljem – mir s cjelokupnim stvorenjem«; »Na vječni spomen!« – zapravo dokument o proglašenju (1979.) sv. Franje Asiškog prijateljem ekologije; »Pjesma stvorova« (sv. Franjo Asiški) i »Poruka indijanskog pog-

lavice bijelom čovjeku«. Knjiga sadrži kazala imena i pojmova.

Ovo izdanje Ekologije znatno je potpunije i konceptijski potpunije. U njoj nalazimo nekoliko sadržajno–tematskih krugova koji zajedno omogućavaju čitatelju, ne samo uvid u problematiku (u naravno osobnu autorsku poziciju), nego mogućnost njezine trajnije primjene. Čitatelj će u njoj naći niz korisnih podataka i informacija koje se tiču ekološke i socijalne problematike odnosa čovjeka i okoliša.

Umjesto prikaza sadržaja svakoga članka, što svakako oni zavređuju, opredijelili smo se istaknuti smislenost koncipiranja zbornika i to tako da ukažemo na pojedine tematske cjeline. U zborniku, iako nije tako koncipiran, može se prepoznati nekoliko »dimenzija« ili tematskih cjelina, kao što su: ekologija kao prirodna znanost i njezina vizura problema; teološko–etička pitanja ekološke problematike, te socijalno–razvojna pitanja. Naravno, moguće je i drugačije iščitavanje knjige.

*

Jedna tematska cjelina je prezentacija suvremenih socijalno–ekoloških problema iz vidika ekologije kao prirodnoznanstvene discipline. Pregled suvremene ekološke problematike dan je u prilogu Milana Meštrova koji pokazuje različite čovjekove utjecaje na prirodu (primjerice, uništavanje šuma, melioracija) i njihove posljedice (primjerice, kisele kiše, učinak staklenika, promjena sastava biocenoze), te ukazuje na neka područja primijenjene ekologije u problematici proizvodnje hrane, zaštite prirode i krajobrazne raznolikosti. U zaključku ukazuje na nekoliko razina problematike ekologije kao znanosti. Prva razina je razina prirodnih znanosti, druga i treća razina je razina primijenjenosti u biološkim, tehničkim, tehnološkim i drugim područjima. Četvrta razina u zaštiti okoliša u kompetenciji je društvenih znanosti i djelatnosti – socijalne

ekologije i političke ekonomije. Ovome treba svakako dodati to, da se socijalna ekologija (u širem smislu kao ekologija čovjeka) ne koncentrira samo na zaštitu okoliša nego i na »proizvodnju« okoliša.

Konkretiziranje suvremenih ekoloških posljedica na području šumskih ekosustava i njihove važnosti za čovjekovu budućnost možemo pročitati u prilogu Josipa i Marine Margaletić, a pregled temeljnih problema u planetarnim razmjerima narušavanja prirode (primjerice, širenje pustinja, uništavanje šuma, učinak staklenika, rupa u ozonskom omotaču), velikih katastrofa (primjerice, suše u Africi, eksplozija reaktora u Černobilu), obrađen je u prilogu Paule Đurbešić. U prilogu je naveden informativni popis međunarodnih konvencija za spašavanje i zaštitu okoliša i bioraznolikosti (od Mentona 1971. do Johannesburga 2002.). Također su, sljedom zakonskih odredbi, navedena ključna zaštićena područja u Hrvatskoj (kao što su nacionalni parkovi, strogi i posebni rezervati, park šume itd.), te ciljevi Hrvatskog ekološkog društva.

*

Drugi krug problematike su socijalno-razvojne teme. U ovom izdanju *Ekologije* nalazi se i prilog Đurđice Fučkan. Autorica prikazuje problematiku održivosti preko koncepta održivog razvoja i razvoja toga pojma, potkrepljujući svoju analizu brojnim tabličnim i grafičkim prikazima statističkih podataka s međunarodnim komparacijama. Tu su podaci o svjetskom stanovništvu, energiji, obrazovanju, hrani itd. Upozorava na činjenicu da se o održivosti pisalo i prije Our Common Future ili Rija, a prakticalo u gospodarenju šumama u 18. st. Osim pojmovne interpretacije koncepta održivog razvoja i problema na globalnoj razini, dotiče se i razine razvoja poduzeća. Na kraju rada ističe potrebu ukupne ekološke preorijentacije u gospodarstvu. Radi toga je potrebna razvojna filozofija, dugoročne vizije održivosti koje će polaziti od etičkih

načela i biti konkretizirane na razini države, a zatim na regionalnoj i lokalnoj razini. Koncept održivog razvoja – od Rija do danas – predmet je s jedne strane nastojanja da se praktično primijeni putem strategija, a s druge strane predmet je kritičkih opservacija. Glede toga, ne bi bilo suvišno da su spomenuta i neka kritička razmišljanja u Hrvatskoj (primjerice V. Pravdić).

Tihana Beiužić napisala je informativan prikaz konferencija UN-a o razvoju i okolišu od Stockholma, preko Rija do Johannesburga. U njemu se koncentrirala na razdoblje Rija do Johannesburga. Navedeni su ciljevi i osnovni dokumenti iz Rija (Deklaracija o okolišu i razvoju, Agenda 21, Okvirna konvencija o klimatskim promjenama, Konvencija o biološkoj raznolikosti i Deklaracija o šumama), te problemi s kojima se susretalo u Johannesburgu. Autorica dijeli mišljenje mnogih o poteškoćama Rio-procesa i na izvjestan način novoj podjeli svijeta: nekolicina na čelu sa SAD, G7 i Kina, te Europska unija. Autorica je, unatoč nedostatku političke volje u svijetu, optimist glede promjena nabolje. U tome može pomoći svaki pojedinac ako izgradi svoju Agendu 21.

*

Treći tematski skup odnosi se na teološka pitanja i etičke poglede. Ivan Koprek u svojem prilogu najprije piše o tome što je globalizacija, a na kraju izričito kaže da je njezina bit (u paradigmi »globalnog sela«) u mnogobrojnim vezama koje se uspostavljaju među stanovnicima Zemlje. Čovjek se ne treba odreći tehničkog napretka. Globalizacija povećava i zahtijeva globalnu odgovornost. Zato je pogodna izreka: Misli globalno, djeluj lokalno. Da bi čovjek ispravno djelovao u svijetu koji se sve više povezuje, treba izgraditi cjelovitu ekološku etiku koja će mu omogućiti da ekološka svijest postane sastavnica dobrog života. Na suvremenoj etičkoj sceni postoji konfrontacija eko-etičkih pozi-

recenzije i prikazi

cija: biocentrizma, patiocentrizma i holizma s antropocentrizmom. Čovjek je jedini moralni subjekt i zato je odgovoran za svoje postupke, ali kao pojedinac ne može preuzeti neograničenu odgovornost. Dio odgovornosti mora preuzeti zajednica (politika i država), a drugi pojedinci u službi zajednice.

O problemu odgovornosti, preciznije sudgovornosti, piše Stjepan Baloban. Odgovornost proizlazi iz mnogostrukih veza čovjeka sa svijetom, naročito iz čovjekova odnosa prema sebi, drugim ljudima, susvijetu i prema Bogu. Čovjek sudjeluje u zajedničkom dobru, tj. u poboljšanju ili pogoršanju uvjeta koji služe svima na koje se odnosi da postignu osobno moralno savršenstvo. Ali čovjek se ne ponaša odgovorno, a često izbjegava ili odustaje od traženja konkretnih izlaza. Autor nas podsjeća da je čovjek »terapeut« stvorenoga i kao takav kulturno djeluje. Etiku okoliša treba utemeljiti na etici odgovornosti, pa navodi četiri ekološke vrline: divljenje i putovanje svijeta (okoliša) – povezano sa kreposti pravednosti; postizanje ekološke spoznaje za ispravno vrednovanje i djelovanje – povezano s kreposti mudrosti; promišljenost i uzdržljivost – povezano s umjerenosti; neodustajanje unatoč teškoćama – povezano s krepošću jakosti. Izlaz iz krize je u sudgovornosti koja pretpostavlja solidarnost utemeljenu na uzajamnosti, na što ukazuje papa Ivan Pavao II.

Pero Vidović u svojem prilogu, interpretirajući biblijski tekst o postanku svijeta, argumentira tezu da je ovaj svijet čovjekov dom – ujedno i Božji hram – prema kojemu se čovjek mora odnositi kao onaj koji je stvoren na Božju sliku. U tom domu može stalno nadahnjivati optimizam i uredenost njegova kozmosa, a može stvarati kaos, tj. svijet koji uništava život i u kojemu nema mjesta za Boga. Ekofilijski moment ističe i Ranko Sladojević u svojem kratkom ogledu o ekofiliji. Vidović tumači neka važna pitanja ekološke suvremenosti, polazeći od Post 1, 26–28 –

vladanje živim bićima, podlaganje zemlje sebi itd. Čovjek nije gospodar svijeta, nije ni njegov rob, i zato se mora angažirati na održanju svijeta kako bi se u njemu i sam održao.

Valentin Pozaić, koji je i uredio prvo i ovo – drugo izdanje, u svojem radu ističe ljubav prema Zemlji kao pretpostavku vlastitih perspektiva, nasuprot dominaciji nad Zemljom. Polazi od biblijskog shvaćanja dominium terrae i objašnjava »tvrđi« i »meki« antropocentrizam. Teološko tumačenje prihvaća meki antropocentrizam. Čovjek je po svojoj prirodi »manipulator«, tj. kreira svoj život u svijetu i mora znati granice postupanja prema okolišu. Tehnička civilizacija osokolila je čovjeka neholističkog pogleda – homo fabera, koji postaje uzurpator dominium terrae, a znanstveno-tehnološki ojačan homo technicus koji teži ostvarivanju totalnog dominium terrae, pa se zaoštava pitanje čovjekove manipulacije i njegova položaja u svijetu. Autor ističe da je čovjek kruna stvorenja ali unutar svijeta, a ne izvan njega. Čovjeku je potrebna sloboda, ali ne bez zakona jer ona donosi bezobzirnost prema prirodi – totalna manipulacija. S druge strane čovjeku se nudi zakon, ali bez slobode, što vodi u tabuiziranje prirode i što znači negaciju čovjekove potrebe za odgovornom manipulacijom. Izlaz iz suvremene ekološke drame čovječanstva autor vidi u promjeni čovjekova mentaliteta i prihvaćanje biblijske poruke o Bogu, svijetu i čovjeku, tj. u promjeni ekološke kulture. Čovjeku i društvu potrebno je više ljubavi i solidarnosti, askeze i kultiviranje nagona.

Čitateljima će biti zanimljiv i prilog Marijana Biškupa koji govori o ekološkim problemima u dokumentima crkvenog učiteljstva. Autor polazi od teze o ekološkoj krizi suvremenog svijeta, pri čemu se najčešće spominju tri razloga ekološke krize: čovjekova nesavjesnost, neznanje i skupni egoizam. Autor navodi pojedina značajna stajališta iz dokumenata crkvenog učiteljstva. Osvrće se na encikliku

recenzije i prikazi

Mater et Magistra (1961.), konstitucija Gaudium et Spes (1965.), Populorum progressio (1967.), Octogesima adveniens (1971.), dokument biskupske sinode De iustitia in mundo (1971.), enciklike Redemptor hominis (1979.), Laborem exercens (1981.), Sollicitudo rei socialis (1987.), poruku za Svjetski dan mira (Mir s Bogom Stvoriteljem – mir sa svim stvorenjem), Centesimus annus (1991.), Evangelium vitae (1995.), u kojima pronalazi eksplicite stajališta o socijalnim i ekološkim pitanjima suvremenog svijeta.

Nakana autorove interpretacije ovih dokumenata bila je da se pokaže intencija crkvenog učiteljstva u potrebi pobuđivanja aktivnosti na stvaranju nove solidarnosti među ljudima različitih generacija.

Zbornik radova *Ekologija, Znanstveno-etičko-teološki upiti i obzori* u ovom drugom, proširenom i doradenom izdanju cjelovitiji je prikaz promišljanja suvremenih ekoloških pitanja nekolicina domaćih teologa i znanstvenika kojima je zajednički kršćanski svjetonazor. Pokazuje uključenost domaćih teologa u suvremeni ekološki diskurs i svakako je dobrodošao u kontekstu aktualnosti različitih pristupa ovoj problematici.

Ivan Cifrić

Marijan Jošt i Thomas S. Cox

INTELEKTUANI IZAZOV TEHNOLOGIJE SAMOUNIŠTENJA

Križevci, Ogranak Matice hrvatske, 2003., 308 str.

Intelektualni izazov tehnologije samouništenja sastoji se, uz ostalo, od nekoliko većih cjelina. Uz *Predgovor* i *Uvod*, prvi dio čine tekstovi Marijana Jošta, njih 24, u kojima se osim rasprava o temama vezanim uz biotehnologiju, nalaze i zanimljivi primjeri koji dokumentiraju i potkrepljuju teze autora. Na primjer, *Biotehnologija i biologija u održivom razvoju*, *Era biotekno-*

loškog imperijalizma, *Patentiranje života i prijetnja tehnologije samouništenja*, *Lice i nalije jedne priče: Genetski modificirana hrana* i drugi. *Drugi dio* čini 9 članaka Thomasa S. Coxa, pisani jednako »pitkim« jezikom i vrlo sličnih tema kao i Joštovi. Primjerice, *Food production and bioethics*, *Transgenic plants and biodiversity*, *Two scientists debate genetically engineered food*. Oni su, također, upotpunjeni primjerima koji konkretiziraju aktualne probleme biotehnologije. Radi lakšeg razumijevanja tekstova tu je i *Pojmovnik* termina specifičnih biologizma. Sljedeći dio čini impresivan popis *Literature*, a prije *Kazala imena* i nekoliko rečenica *O autorima*, nalaze se *Prilozi*. Ovaj dio zaslužuje posebnu pozornost jer čini mnoštvo dokumenata vezanih uz kontroverze biotehnologije. Tu su navedene različite peticije, apeli, deklaracije, izvješća i izjave vezane uz humaniji i pažljiviji pristup biotehnoškim istraživanjima.

Prije nego li iznesemo nesuglasice stručnjaka oko etike molekularne biologije i agronomije, GM hrane i biznisa multinacionalnih kompanija, potrebno je reći nekoliko riječi o autorima ove knjige: Marijanu Joštu i Thomasu S. Coxu. Marijan Jošt sveučilišni je profesor i znanstveni savjetnik za područje genetike i oplemenjivanja bilja. Trenutno (2003.) je zaposlen na Visokom gospodarskom učilištu u Križevcima gdje predaje Proizvodnju i doradu sjemena i vodi znanstveni projekt Stvaranje sorte za održivu poljoprivredu. Thomas S. Cox je znanstveni savjetnik i koordinator znanstvenih istraživanja u The Land Institutu, Salina, KS, SAD. Po svojoj je specijalnosti oplemenjivač bilja, a trenutno (2003.) se bavi stvaranjem trajnih usjeva u žitarica. Ovo je djelo rezultat sličnih pogleda na neke od aktualnih znanstvenih problema dvojice znanstvenika koji su se upoznali tijekom jedne stručne međunarodne suradnje devedesetih godina. U *Intelektualnom izazovu tehnologije samouništenja* sakupljeni su uglavnom članci objavljeni što u znanstvenim časopisima i magazinima, što u